

”Infernt är det att krig & pest så
skall skilja folk & släktingar från
varandra.”¹

Släkten Nordenskiölds val mellan Sverige och Ryssland

I den här uppsatsen undersöker jag de mekanismer som ledde till att ett flertal personer ur släkten Nordenskiöld, som i slutet av 1600-talet bosatt sig i Finland och senare adlats under de följande generationerna, stannade kvar eller återvände till Sverige med resultatet att släkten dog ut i Finland år 1936. Bandet till släkten och äktenskapsstrategierna, närmare bestämt giftena mellan kusiner, utgjorde viktiga faktorer. Av betydelse var också tendensen att vilja satsa på en vetenskaplig bana snarare än en karriär inom det militära.

Kungens män

Det var närmast en ren slump att den släktgren som ursprungligen bar namnet Norberg kom att bosätta i sig i Finland i slutet av 1600-talet. I ett slag mot polackerna i juni 1605 undgick hertig Karl (senare kung Karl IX) döden tack vare att den livländske adelsmannen Henrik Wrede, som anslutit sig till de svenska trupperna, försåg honom med en häst – själv miste Wrede livet. Kung Karl IX glömde inte Henrik Wredes uppoffring: hans arvingar fick som gåva 700 daler av tullintäkterna från Åbo och Reval samt 400 gårdar i den dåvarande Borgå socken. Senare fick de motta bl.a. mer än 100 gårdar i Elimä socken, vilket i praktiken innebar att de fick skatteintäkterna från dessa gårdar. Vid den här tiden, liksom senare, var det vanligt att husbönderna skötte sin tjänst på annat håll och att godsen sköttes av förvaltare. Så var det

1. Otto Gustaf Nordenskiöld från Karlskrona till brodern Nils Nordenskiöld i Finland 19.8.1819, N. G. Nordenskiöld, brev, Frugård Coll.372.16, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

under såväl Casper Wredes som hans son Fabian Caspersson Wredes tid. Som deras förvaltare fungerade under perioden 1692–1706 Wredes bokhållare Johan Norberg (1660–1740) som sänts till Finland från den västra riksdelen.²

Johan Norberg från Nordanåker hade studerat ekonomi och bergs- vetenskap vid Uppsala universitet. Han var särskilt intresserad av mineraler och ”rationellt” jordbruk. Trots att Norberg inte var särskilt förmögen lyckades han tack vare det stora nordiska kriget och lågkonjunkturen i början av 1700-talet skaffa sig en betydande mängd mark i östra Nyland före den ryska ockupationen, d.v.s. stora ofreden. De här gårdarna bildade senare tre säterier: Savijärvi och Eriksnäs i Sibbo samt Frugård i Nummis i Mäntsälä.³

Pesten började sprida sig år 1710 och fick familjen att fly till Sverige, där Norberg stannade kvar efter krigsslutet. Två av hans söner, Anders Johan (född 1696) och Carl Fredrik (född 1702), studerade under de tio år de befann sig i Sverige några år naturvetenskaper och matematik vid universitetet i Uppsala. Därefter flyttade de över till Kungliga fortifikationen i Stockholm. År 1719 utnämndes de till fästningsofficerare, och efter freden i Nystad 1721 fick de order om att återvända till Finland för att delta i kartläggningen av gränsen mellan Sverige och Ryssland samt för att förverkliga landets nya försvarssystem, särskilt fästningen i Fredrikshamn. Senare deltog Carl Fredrik och Anders Johan även i planeringen av försvarsanläggningarna i Tavastehus.⁴ I Finland började de använda namnformen Nordenberg.

Bröderna avancerade raskt i fortifikationskåren och fick också politiska förtroendeuppdrag – som ett exempel kan nämnas att Carl Fredrik år 1738 på uppdrag av Sekreta utskottet vid riksdagen gjorde en politisk rekognosceringsresa till S:t Petersburg. Avsikten med resan var att undersöka det ryska försvarssystemet i händelse av krig.⁵

---

2. Eeva-Liisa Oksanen, *Elimäen historia* (Elimäki 1985), s. 69–71, 107–108; Eeva-Liisa Oksanen, 'Mäntsälän historia Ruotsin vallan aikana', *Mäntsälän historia I* (Mäntsälä 1991), s. 254–258.

3. Se t.ex. Oksanen, *Elimäen historia*, s. 107; Oksanen, 'Mäntsälän historia', s. 263.

4. Oksanen, 'Mäntsälän historia', s. 455; Irma Lounatvuori, 'Rouvan kartano – Alikartano. Rakennukset ja ympäristö', *Alikartano – Frugård: opas* (Helsinki 1998), s. 17.

5. Oksanen, 'Mäntsälän historia', s. 281; E. Nordenskjöld, *På amiralens tid. En levnads- teckning över viceamiralen friherre Otto Henrik Nordenskjöld* (Stockholm 1933), s. 8–9.

Carl Fredrik bosatte sig på Frugård i Nummis by i Mäntsälä. Anders Johan deltog i befästningsarbetena i Finland bl.a. vid den nya östgränsen efter freden i Åbo 1743. Sommaren 1744 skickades han i väg för att utreda var det ur militär synpunkt vore lämpligast att bygga en ny gränsfästning och en stad. Efter att ha kartlagt området i närheten av gränsen kom A. J. Nordenberg fram till att området som tillhörde Degerby rusthåll i Pernå socken vore det bästa stället för en ny gränsfästning. Platsen lämpade sig också för en ny stad. Arbetet med att bygga gränsfästningen inleddes 1748 efter att kungen i november året innan hade godkänt Augustin Ehrens värds planer för befästningen av den finländska sydkusten.⁶

Anders Johan och Carl Fredrik Nordenberg adlades i november 1752 tack vare sina många förtjänster inom fortifikationen. År 1755 började de använda namnet Nordenskiöld. Anders Johan verkade åren 1752–1756 som landshövding i Savolax och Kymmenegårds län samt åren 1756–1761 som landshövding i Nylands och Tavastehus län. År 1724 hade han gift sig på Lövkoski gård med Sofia Margareta Ramsay. Hon var dotter till den framgångsrike överstelöjtnanten Alexander Wilhelm Ramsay⁷ och hans hustru Margareta Nöding. Sex år senare gifte sig Carl Fredrik med Sofia Margaretas blott 14-åriga syster Hedvig Märta Ramsay. Släkten Nordenskiöld levde vidare endast på Carl Fredriks sida: paret fick hela 17 barn, av vilka sju dog innan de fyllt fem år och tre förblev ogifta eller barnlösa.

Carl Fredriks stora barnaskara blev moderlös redan i april 1759 när Hedvig Märta Ramsay avled. Efter makans död koncentrerade sig Carl Fredrik på sitt eget skrivande och uppfostrade sina tre yngsta söner Ulrik, August och Carl Fredrik, av vilka August är mest känd genom sitt intresse för alkemi. Till Augusts, Ulriks och Carl Fredrik d.y.:s tankevärld hörde även samhällskritik och radikala element.

August Nordenskiöld studerade några år vid akademien i Åbo, särskilt kemi och mineralogi. Därefter blev han auskultant vid Bergskollegium och disputerade 1772 med en avhandling om egenskaperna hos tennet och dess malmer. Samma år anslöt han sig till Aurora-säll-

---

6. Olle Sirén, *Lovisa stads historia 1745–1995* (Lovisa 1995), s. 8–9; C. J. Gardberg, *Kivestä ja puusta. Suomen linnoja, kartanoita ja kirkkoja* (Helsinki 2002), s. 171–173.

7. Den adliga ätten nummer 17. Släkten Ramsay härstammar från Skottland, därifrån en medlem kom till Sverige på 1500-talet. Stamfadern till den finländska grenen adlades 1633 och introducerades på Ridarhuset följande år.

skapet som grundats i Åbo 1770. Han skrev även en del skrifter för sällskapets *Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo*, bl.a. ”Förteckning på alla i Finland belägne Järn-Bruks belägenheter, nuvarande Ägare, tillätne Smide, Privilegier m.m.”⁸ Under en utlandsresa åren 1779–1780 blev August Nordenskiöld alkemist – han har även betecknats som en fanatisk sådan. Efter hemkomsten anlätades han av Gustav III som ett slags hovalkemist. Han utnämndes 1782 till bergshauptman i Finland, men det betydde inte att han gav upp alkemin. I stället lät han grunda ett alkemistiskt laboratorium i Nystad. Laboratoriet verkade i Nystad åren 1785–1787, och därefter var det verksamt några år vid Drottningholm utanför Stockholm. När Nordenskiöld inte lyckades uppnå önskade resultat, minskade Gustav III:s intresse för projektet.⁹

August Nordenskiölds förhållningssätt till Gustav III:s politik blev med tiden allt mer kritiskt, liksom hans samhällssyn överlag. I enlighet med upplysningsandan betonade Nordenskiöld betydelsen av ett mer rättvist och jämställt samhälle. Han var emellertid också påverkad av den Swedenborgska religionsmystiken, som han fått med sig hemifrån. August Nordenskiöld dog i december 1792 i Freetown i Sierra Leone, dit han hade rest med en engelsk expedition för att skapa ett idealsamhälle för frigivna slavar.¹⁰

Av Carl Fredrik Nordenskiölds barn levde släktens svenska gren vidare genom Otto Henrik¹¹ (senare friherre Nordenskjöld) som skrevs in vid sjöofficersskolan i Karlskrona som tioåring, och den finska grenen genom Adolf Gustaf (1745–1821), som var överste vid fortifikationen på Sveaborg. Efter Carl Fredriks död 1779 tillföll Frugård Adolf Gustaf. Officiellt delades marken i Nummis 1784 mellan Adolf Gustaf och hans bröder Ulrik och Anders Johan, medan de övriga syskonen fick ut sin andel i pengar eller som hemman som låg på annat håll utanför

8. Jan Häll, *Swedenborgs labyrint: studier i de gustavianska swedenborgarnas liv och tänkande* (Stockholm 1995), s. 66–68; Jens Grandell, *Landet ingenstans. August Nordenskiöld som utopisk tänkare i det sena 1700-talets Europa*, avhandling pro gradu vid Helsingfors universitet 2006, s. 32.

9. Grandell, *Landet ingenstans*, s. 23.

10. Om Nordenskiölds samhällssyn, se Grandell, *Landet ingenstans*, s. 56–86.

11. Noggranna biografiska uppgifter: Nordenskjöld, Otto Hindric, Sjöofficer, Amiral (1747–1832), Svenskt biografiskt lexikon, <http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=8255>; Veli-Matti Syrjö, 'Nordenskjöld, Otto Henrik', databasen Suomen kansallisbiografia.

Frugård i Mäntsälä. Foto: Marja Ivars 2006. Museiverket.

Mäntsälä. Otto Henrik fick Massby gård, frälsehemmanen Nybondas och Glassas samt en andel i Naarfors såg. Dessa gårdar sköttes först av brodern Adolf Gustaf, och arrenderades senare ut. I Nummis by uppstod vid sidan om Frugård två nya herrgårdar, Anders Johans Andersberg samt Ulriks Ulriksdal (senare Nordbo). Av dessa fick var och en sin andel av landbohemmanen och torpen.¹²

Adolf Gustaf hade år 1775 gift sig på gården Johannisberg i Tusby med Hedvig Eleonora ("Hedda Nora") Lilliehöök af Fårdala¹³, vars fostermor var hans syster Hedvig Juliana Nordenskiöld. I äktenskapet mellan Adolf Gustaf och Hedda Nora föddes sammanlagt tretton barn, av vilka fem levde till vuxen ålder: av dem skrevs

12. Oksanen, 'Mäntsälän historia', s. 457–458; Nordenskiöld, *På amiralens tid*, s. 47. Major Anders Johan Nordenskiöld avled redan år 1796, varefter Andersberg förvaltades av änkan Anna Christina Olivestam fram till dennas död 1814. Efter henne överfördes herrgården genom den enda dottern till släkten von Boije, och år 1854 såldes den till släkten von Qvanten. Adolf Gustaf köpte Nordbo av sin bror 1802.
13. Föräldrarna var Gustaf Lilliehöök af Fårdala och Magdalena Katarina Elisabet Bruce. Den svenska adliga ätten nummer 1; Gustav Lilliehöök af Fårdala var uppenbarligen rätt så oföretagsam och enbart intresserad av fiske. Han kunde inte ta hand om sin familj, och därför uppfostrades den yngsta av döttrarna, Hedvig Eleonora, av det barnlösa paret Hedvig Juliana Nordenskiöld-de Bruce och Anders de Bruce i Finland. Hans Hirn, *Anders de Bruce 1723–1787: en förvaltningshistorisk undersökning*, Historiallisa tutkimuksia 46 (Helsinki 1958).

Otto Gustaf (från 1841 friherre Nordenskiöld) på samma sätt som sin farbror Otto Henrik in vid sjöofficersskolan i Karlskrona som tioåring (1790).¹⁴

Det rådde inget tvivel om att Adolf Gustafs och Hedda Noras familj var kungatrogen. Adolf Gustaf anslöt sig inte till Anjalaförbundet utan förblev lojal till kungen¹⁵. Under kriget 1788 utnämndes han till brigadchef vid fortifikationen, år 1797 tilldelades han överstes rang vid armén, och efter att han utmärkt sig i fortifikationsarbetena blev han 1801 överste vid fortifikationen.

Vid sekelskiftet befann sig i Sverige förutom Otto Gustaf också den äldsta i syskonskaran, nämligen fortifikationskonduktören Carl Gustaf. Under finska kriget deltog Otto Gustaf, som då redan utmärkt sig som sjöofficer, i krigshandlingarna i den svenska flottan – han var med om anfallet mot den ryska skärgårdsflottan vid Jungfrusund i augusti 1808 och mötte i augusti 1809 ryssarna i Umeå.

På bägge sidor om den nya gränsen

Efter att finska kriget brutit ut i februari 1808 och Sveaborg kapitulerat i maj vägrade överste A. G. Nordenskiöld att svära trohetsed till kejsaren. Han motiverade sitt beslut i ett brev till överbefälhavaren Buxhoevden den 20 maj 1808:

Jag har förmodat enligt de sednare öfverenskommelserne på Sveaborg icke blifva affordrad trohetsed till Hans Kejslerliga Maj:st innan fred magterna emellan afgjorde ändring i Finlands öde, och jag således blefve min ingångne ed fri. [...] ingen af Sveaborgs garnison är i mitt cas; ty utom det att jag som många utafdem för min person har i Sverige att förvänta accord och pension, så är 2:ne af mina 5 barn i Sverige och svänsk tjenst, den ena capiten vid amiralet, den andra conducteur vid fortifikation. Dem har jag gifvit samma principer jag sjelf med moders mjölken insupit, att i inga omständigheter anse en trohetsed ligkiltig. Vål kunna, som nu skett, händelser tima, som för en tid sätter en ingången trohetsed i hvila och äfven upphäfver, som skulle inträffa om detta land, hvarest jag har min ärfda egendom, således bunden vid alla dess skiften, ömsar behärskares. Men denna fädernetorfa skulle för mig ej hafva någon intresse, om jag icke hade den förhoppning att få förenämnda 2:ne mina söner hit och jag skulle uppressa mig och dem emellan en

-
14. För noggranna biografiska uppgifter, se t.ex. Tor Carpelan, *Åttartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna 2* (Helsingfors 1958), s. 783–784.
  15. A. E. Nordenskiöld, *Minnen från Adolf Nordenskiölds ungdom*, särtryck (1933) ur *Svenskt biografiskt lexikon*, ny följd, band 7 (Stockholm 1877). Adolf Gustaf och Hedda Nora döpte t.o.m. en dotter, född 1788, till Maria Antoinetta.

skiljemur, om jag uraktlåte den principen, att anse ed och löften heliga. Men alla skrupler förfalla när en definitiv fred förändrar Finlands öde.¹⁶

Trots detta togs den gamle överste Nordenskiöld inte som krigsfånge, utan fick stanna kvar i Finland och återvända hem till Frugård. Hedda Nora beskrev händelserna i ett brev till sonen Carl Gustaf i Sverige: ”Att Pappa ej hade den minsta del i vad som hände på Sveaborg angående fästningens överlämnande, kan Du väl tänka. Tvärtom blev han sjuk af ledsnad då han fick höra därom.”¹⁷

Adolf Gustaf Nordenskiöld tog avsked från sin tjänst och familjen blev kvar i Finland. Kanske hoppades man delvis på att Finland i framtiden skulle komma att återförenas med Sverige. Den i Sverige verkssamme framgångsrike sjöofficeren sonen Otto Gustaf stannade kvar där och återsåg aldrig sin far. Fortifikationsofficeren Carl Gustaf tog emellertid avsked från sin tjänst i början av sommaren 1810 och återvände hem ”för att bli finne”.¹⁸ Fyra år senare gifte han sig med Hedvig Ulrika Sederholm från Saaris herrgård, och de bosatte på Johannisberg i Tusby. Herrgården hade tillhört släktgrenen de Bruce, men efter att denna dött ut hade gården genom ett testamente¹⁹ tillfallit släkten Nordenskiöld. Hedvig Ulrika Sederholms far var Carl Albrecht Sederholm, son till kommerserådet Johan Sederholm i Helsingfors. Carl Albrechts bror Alexander Magnus flyttade å sin sida till Sverige där han blev ägare till Nävekvärns bruk.²⁰ Av hans efterkommande gifte två in sig i släkten Nordenskiöld: år 1866 Johan Sederholm som ärvt Nävekvärns bruk av sin far och 1906 Johans Sederholms brorsdotter Henriette.

-
16. Citat ur J. R. Danielson, *Finska kriget och Finlands krigare 1808–1809* (Helsingfors 1897), s. 655–666.
  17. Hedda Nora till Carl Gustaf 13.5.1809, Carl Gustaf Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.12, Nationalbiblioteket, Helsingfors.
  18. Hedda Nora till Carl Gustaf 12.6.1810, Carl Gustaf Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.12, Nationalbiblioteket, Helsingfors.
  19. Eftersom äktenskapet mellan Hedvig Juliana Nordenskiöld-de Bruce och Anders de Bruce var barnlöst, testamenterade Hedvig Juliana sin egendom till fosterdottern Hedda Nora och dennas make, Hedvig Julianas bror Adolf Gustaf, med villkoret att Johannisbergs herrgård efter dem skulle tillfalla deras äldste son Carl Gustaf som fideikommiss. Hedvig Eleonora Lilliehöök af Fårdala, testamente, adliga bouppteckningar Ecm 4, Åbo hovrätt, Åbo landsarkiv.
  20. Barbro Scheinin, 'Sederholm, suku', databasen Suomen kansallisbiografia; 'Sederholm, släkt', *Svenska män och kvinnor 6. Biografisk uppslagsbok* (Stockholm 1949), s. 611–612.

Trots att Adolf Gustaf Nordenskiöld stannade kvar i Finland betydde det inte att han fick någon nära kontakt med den ryska förvaltningen. Varken han eller någon annan ur släkten deltog i Borgå lantdag 1809 – antagligen just därför att det vid den tiden inte fanns något slutligt fredsavtal mellan Sverige och Ryssland. När man under Borgå lantdag inkvarterade kejsar Alexander I på släkten Möllersvärdsgård Mäntsälä, ansåg Nordenskiöldarna att man som kungatrogna undersåtar inte kunde delta i den middag som ordnades till kejsarens ära.²¹ Otto Gustaf Nordenskiöld deltog i riksdagen i Stockholm 1809–1810.²²

Riksdelningen och den nya gränsen mellan Finland och Sverige drabbade inte bara dem som blivit kvar i Finland, utan också den tidigare västra riksdelen. Förlusten av Finland var ett hårt slag för Sverige. Upplösningen av det sex sekel gamla bandet orsakade en frustration och bitterhet som fanns kvar i flera decennier. Anders Fredrik Skjöldebrand, som var en av dem som undertecknade fredsavtalet i Fredrikshamn, förde anteckningar som återspeglar stämningarna:

Jag gick nu till mitt kvarter, och då jag fann mig ensam, rusade över mig tanken på den grufliga förlust för Sverige, som jag nyss undertecknat. Förgäfvos vill jag besinna nödvändigheten av denna uppoffring att frälsa det hela. Jag kände som kvålet af en grof brottsling, då samvetet vaknar; det var mig, som ville hjärtat brista, och jag kunde ej tillbakahålla tårar, som gäfvos det någon lättnad. Men de torkades snart af harmen öfver allt det, som bidragit till vår förlust, och ämnet för denna harm var ganska vidsträckt.²³

Amiral Otto Henrik Nordenskiöld gav uttryck för sin ångest i ett brev till brodern, daterat i november 1809:

Det är med smärtande känslor jag tänker på det lyckliga Finlands förlust och förestående barbariserande, men tror det skall återkomma, ty säkerligen förestår en hård kamp mellan Ryssland och Frankrike. [...] Du bad mig en gång flytta till Finland. Nu ber jag Dig att flytta till Sverige och bli efter Din böjelse fri Svänksman [...] Kom till ett mildare klimat, bättre utkomst och förfäders byggd.²⁴

21. Kirsti Manninen, 'Vanhaa Mäntsälää', *Mäntsälän historia* I (Mäntsälä 1991), s. 562.

22. Sakari Nummela, 'Suomalaiset Tukholman valtiopäivillä 1809–1810', *Historiallinen Arkisto* 57 (1961), s. 344.

23. Citat ur Åke Sandström, 'Sverige 1809–1864', Max Engman & Åke Sandström (red.), *Det nya Norden efter Napoleon* (Stockholm 2004), s. 124.

24. Otto Henrik till Adolf Gustaf "Nov.1809", A. G. Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.9, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

Adolf Gustaf ville emellertid inte lämna Finland, utan bestämde sig för att stanna på Frugård. Han skötte också om de av broderns ärenden i Finland som hade med fädernesarvet att göra. Otto Henrik hade ärvt mark i Finland, vilken det i den rådande situationen lönade sig att avyttra, för ”så länge Finland är Ryskt, vill ingen af mina gossar bosätta sig där”.²⁵

Efter att Napoleon inlett krigståget mot Ryssland 1812 väcktes den gamle amiralens hopp om en återförening mellan Finland och Sverige: ”Nu har stora kampen börjat. [...] Voro Ryssland klokt skulle det återlemna Finland, ty deras starka frihetsanda revolutionerar allihopa.”²⁶ Även denna gång grusades Otto Henriks förhoppningar, för efter att Napoleon blivit tvungen att dra sig tillbaka och Ryssland vunnit kriget, hyste Sverige inte längre några förhoppningar om att återta Finland, utan följde den s.k. 1812 års politik i sina relationer med Ryssland. Man hade nått ett avtal efter att Napoleons trupper marscherat in i Ryssland i juni 1812, varefter den svenske kronprinsen Karl Johan och den ryske kejsaren Alexander I hade mötts i Åbo i augusti. I samband med mötet meddelade Karl Johan Alexander att Sverige var redo att erkänna Rysslands rättigheter i Östersjöområdet och att man inte skulle försöka återerövra Finland.²⁷

Trots att Finland skiljdes från Sverige förblev många element som gått i arv från den svenska tiden så gott som oförändrade. Att lösgöra sig från den svenska förvaltningstraditionen och den svenska kulturen var en lång process, som av Max Engman beskrivits som ”ett långt farväl”. Engman skriver: ”Finland tog form mellan ett svenskt förflutet och en rysk eller imperiell framtid och i en ständig dialog mellan kontinuitet och nyskapande.”²⁸

I den nya politiska situationen strävade man efter att minska Finlands beroende av Sverige då det gällde handeln och det ekonomiska beroendet överlag från 1820-talet och särskilt 1840-talet, när man bl.a.

---

25. Otto Henrik till Adolf Gustaf 31.8.1810, A. G. Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.9, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

26. Otto Henrik till Adolf Gustaf 27.5.1812, A. G. Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.9, Nationalbiblioteket, Helsingfors. Otto Henrik träffade aldrig mer sin bror Adolf Gustaf.

27. Stig Ramel, 'Gustaf Mauritz Armfelt som östpolitisk strateg', *Historisk Tidskrift för Finland* 82 (1997:3), s. 297.

28. Max Engman, *Ett långt farväl. Finland mellan Sverige och Ryssland efter 1809* (Stockholm 2009), s. 14.

genom en myntrealisation ersatte det svenska myntet med den ryska rubeln och målmedvetet gick in för att vända handeln från Sverige mot Ryssland.

Mineralogin som förenande kraft

Efter att Finland blivit ett ryskt storfurstendöme utsågs en generalguvernör som skulle företräda kejsaren och den högsta regeringsmakten i Finland. År 1810 utsågs Fabian Steinheil till generalguvernör. Hans generalguvernörsperiod 1810–1823 i det nya storfurstendömet fick stor betydelse för landets administration. Steinheil ansåg att det politiskt sett var nödvändigt att Helsingfors upphöjdes till huvudstad 1812 för att man skulle försvaga banden till Sverige och på motsvarande sätt stärka kontakterna med Ryssland. Man ville ha myndighetsorganen närmare Petersburg och öka avståndet till den gamla huvudstaden Stockholm.

Innan myndigheterna inklusive generalguvernören kunde flyttas till den nya huvudstaden måste den byggas om så att den kunde leva upp till sin nya status. Ordföranden för Kommittén för finska ärenden G. M. Armfelt fick sin gamle vän Johan Albrecht Ehrenström (1762–1847) från Sverige att leda arbetena redan från 1811. Han lockade med de goda karriärmöjligheterna i storfurstendömet Finland. Ehrenström, som hade en färgstark politisk bakgrund och en del dramatiska erfarenheter med sig i bagaget, hade inga möjligheter att i Sverige få några officiella uppdrag, så han tackade ja till Armfelts förfrågan och återvände till Finland, där han nästan 50 år gammal fick en ny, framgångsrik karriär. Förutom Armfelt och en del andra av Gustav III:s gunstlingar ingick överste Adolf Gustaf Nordenskiöld i Ehrenströms bekantskapskrets i Finland. Ehrenström hade lärt känna Nordenskiöldarna i början av 1780-talet, när han blivit nära vän med Adolf Gustafs bror Carl Fredrik Nordenskiöld d.y.²⁹

Kort efter att han återvänt till Finland sände Ehrenström ett brev till Adolf Gustaf Nordenskiöld. Brevet var daterat i Hoplax i november 1811. Där skrev han bl.a. så här:

---

29. Yrjö Blomstedt, *Johan Albrecht Ehrenström. Gustavian och statsbyggare* (Helsingfors 1966), s. 66–67.

Tillåt en gammal trogen tjenare [---] att genom dessa rader upplifva hågkomsten af den vänskap och det förtroende hvarmed Herr Öfverste behagat hedra honom. Ett och tjuugo år äro förflutna sedan jag hade den äran träffa Herr Öfversten i detta land. Märkliga omvälvningar hafva på denna korta tidrymd förändrat icke allenast Sveriges utan ock hela Europas utseende. [---] Sedan min ankomst till Finland har jag tagit det beslut att här kvarstanna för att dela mina landsmäns öde. Sverige i sin nuvarande belägenhet kan inte hafva stora behag för en man, vars hela tillgifvenhet varit ägnat åt Wasas ätt.³⁰

Ehrenström besökte även Frugård, och Nordenskiöldarna hälsade senare på honom ett flertal gånger i Helsingfors.

Till Nordenskiöldarnas bekantskapskrets hörde från omkring år 1816 också generalguvernör Fabian Steinheil, trots att A. G. Nordenskiöld inte var särskilt intresserad av kontakter med den ryska förvaltningen. De delade emellertid intresset för mineralogi och bergsvetenskap, och dessutom hade Steinheil lett befästningsarbeten i Gamla Finland innan kriget bröt ut.³¹ Det är oklart hur de lärde känna varandra, men antagligen kom de i kontakt med varandra genom A. G. Nordenskiölds son Nils Nordenskiöld. Steinheil hade lärt känna Nils Nordenskiöld när denne studerade vid akademien i Åbo. Genom Nils Nordenskiöld hade generalguvernören antagligen fått höra om familjen Nordenskiölds intresse för mineralogi, ett intresse som han också delade.

Redan tidigt blev Nils Gustaf (Nils)³², som var son till Adolf och Hedda Nora och född 1792, precis som andra inom familjen intresserad av naturvetenskap. Hans far önskade emellertid att han skulle sikta in sig på något av de nya civila ämbetena³³ i storfurstendömet. Därför blev Nils student i Åbo i februari 1811 och började studera rättsvetenskap. Vid sidan om juridik hade han också möjlighet att studera kemi under ledning av Johan Gadolin, som var professor vid akademien. Det är uppenbart att han egentligen inte var intresserad av juridik, utan av mineralogi och bergsvetenskap.

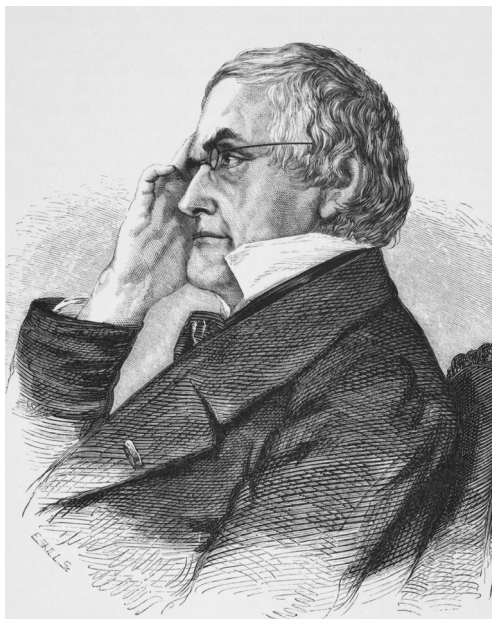
Redan år 1815 gjorde Nils Nordenskiöld en framgångsrik forskningsresa till kalkfyndigheterna i Pargas, och han presenterades för generalguvernör Steinheil och greve Nikolaj Rumjantsev, som var in-

30. Ehrenström till A. G. Nordenskiöld 26.11.1811, A. G. Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.9, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

31. Kristiina Kalleinen, 'Fabian Steinheil', databasen Suomen kansallisbiografia.

32. Grundläggande biografiska uppgifter: Martti Lehtinen, 'Nordenskiöld, Nils', databasen Suomen kansallisbiografia.

33. Nordenskiöld, *Minnen från Adolf Nordenskiölds ungdom*, s. 15.

Nils Nordenskiöld (1792–1866).
Tryckt bild efter A. Jankes lito-
grafi. Museiverket.

tresserade av mineralogi.³⁴ När Otto Gustaf i Karlskrona hade fått höra om den nya bekantskapen och om Nils förhoppningar inför framtiden skrev han till Nils och uttryckte en önskan om att denne skulle få ägna sig åt den bana han var intresserad av, ”och därtill bidrager mycket hur du behagar Romantsov och grefve Steinheil”.³⁵ Bekantskapen visade sig vara lyckosam: på greve Rumjantsevs bekostnad gjorde Nils Nordenskiöld redan år 1816 en resa genom några svenska bergstrakter.³⁶ Slutligen fick han tillstånd av sin far att övergå till mineralogin och bergsvetenskapen och avlägga bergsexamen i Uppsala.³⁷

-
34. Greve Nikolaj Petrovitj Rumjantsev var rysk utrikesminister 1807–1812, från år 1809 med kanslers rang. Rumjantsev var en känd forskningsmecenat och stödde även finländska forskare samt akademien i Åbo. Rainer Knapas, ’Rumjantsev, Nikolai Petrovitsh’, databasen Suomen kansallisbiografia.
35. Otto Gustaf Nordenskiöld till Nils Nordenskiöld 31.3.1816, N. G. Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.16, Nationalbiblioteket, Helsingfors.
36. Autobiografier, Nils Gustaf Nordenskiöld, Suomen Tiedeseura Hb 1, Riksarkivet, Helsingfors.
37. Jac. Berzelius, *Brev V. Brevväxling mellan Berzelius och Nils Nordenskiöld (1817–1847)* (Stockholm 1927) s. 5; Martti Blåfield, ’Nordenskiöldit tieteenekijöinä’, *Alikartano – Frugård: opas* (Helsinki 1998), s. 27.

Med hjälp av ett stipendium som generalguvernör Steinheil ordnat gjorde Nils Nordenskiöld en tre år lång forskningsresa i Europa för att fördjupa sig i bergsindustrin. Han återvände hem hösten 1823 och utnämndes då till överintendent för bergsstaten. I början av följande år fick han sin fullmakt.

Nils Nordenskiölds far hade dött under Nils utlandsresa, och Fru-gård sköttes av Hedda Nora fram till hennes död sommaren 1833. I arvskiftet tillföll hälften av Frugårds säteri samt sågen, mjölkvarnen och hemmanen Nils Gustaf, och den andra hälften inklusive Nordbo Nils systrar Hedvig Magdalena och Flora³⁸ som gift sig och flyttat till Sverige. Eriksnäs tillföll den äldsta i syskonskaran, d.v.s. Carl Gustaf på Johannisberg. Han och barnen bodde kvar på Johannisberg, och Eriksnäs sköttes av en förvaltare. Efter att Carl Gustafs son Carl Adolf dött 1897 förblev Eriksnäs i släktens ägo fram till år 1906 då gården såldes.³⁹ Nordbo såldes år 1849 av Nils Nordenskiölds syster Hedvig Magdalena till Akates Frisé. Själv flyttade hon till Vimmerby i Sverige.⁴⁰

I kejsardömets tjänst

Såväl Nils Nordenskiöld som generalguvernör Fabian Steinheil hade i ett tidigt skede, närmare bestämt i början av 1820-talet, ansett att Finlands beroende av den svenska järnmalmen var problematiskt. För att få slut på importen måste man hitta inhemska malmfyndigheter. När den finländska senaten i december 1820 hade rekommenderat att ett bergsverk skulle grundas, hade Steinheil gett förslaget sitt fulla stöd. Med hjälp av de metoder senaten föreslog skulle det bli möjligt att få ett slut på de finländska brukens skadliga beroende av Sverige och garantera brukens framtida existens.⁴¹

---

38. Flora Gustafa hade år 1819 gift sig med sin kusin Otto Henrik Nordenskiöld och flyttat till Sverige. De fick många barn, och två av dem ingick äktenskap med barn till Floras bror, överintendenten vid bergsväsendet Nils Nordenskiöld: Otto Gustaf gifte sig med Nils Nordenskiölds dotter Anna Sofia 1866 och Vilhelmina Henrika gifte sig med Nils Nordenskiölds son Karl 1864. Flora och Otto levde till hög ålder: Otto avled först 1888 och Flora 1889.

39. Christer Kuvaja & Arja Rantanen, *Sipoon pitäjän historia* I (Helsinki 1994), s. 213–214.

40. Orsaken till flyttningen var närmast att Hedvig Magdalena hade haft sin syster Floras dotter som fosterdotter, men när denna hade flyttat till Sverige och gift sig ville också Hedvig Magdalena flytta för att komma närmare henne.

41. Evert Laine, *Suomen vuoritoimi* I, *Historiallisia tutkimuksia* 31 (Helsinki 1948), s. 14–20.

Överintendenten för bergsstaten Nils Nordenskiöld utgick i sitt arbete från att Finlands beroende av svensk järnmalm måste minskas och att man med alla medel måste försöka finna inhemsk järnmalm som bruken kunde använda sig av. Sommaren 1827 konstaterade Nordenskiöld att ”[j]ernhandteringen hos oss har sedan långliga tider berott på erhållandet af malm och tackjern från Sverige och har uppstått helt och hållit genom svenska brukpatroners önskan att begagna våra ymniga skogstillgångar. Den första frågan derföre, som borde lösas, blef: om vi i Finland äga tillgång på egna jernmalmer och om desse kunde i godhet mätas med de svenska.”⁴²

I det här skedet hade letandet efter malm bara gett mycket anspråkslösa resultat, och i början av 1840-talet vidtog man åtgärder på högsta nivå när man utnämnde Nils Nordenskiölds svåger Lars Gabriel von Haartman till viceordförande för senatens ekonomidepartement och ordförande för finansexpeditionen – Nils Nordenskiöld hade år 1829 gift sig med von Haartmans halvsystem Sofia Margareta. von Haartmans mål var att få ett slut på alla former av beroende av Sverige och vända handeln mot Ryssland. Ett led i detta var beslutet att bygga Saima kanal, ingående av ett jämlikt handelsavtal med Sverige samt myntrealisationen, genom vilken det svenska myntet togs ur bruk i Finland och ersattes med den ryska rubeln.⁴³

Överintendenten för bergsstaten Nils Nordenskiöld befann sig i en nyckelposition då det gällde att leta malm i Finland på 1830- och 1840-talet. Eftersom arbetet inte hade gett några betydande resultat, började Nils Nordenskiöld t.o.m. överväga möjligheten att köpa det tackjern som bruken behövde från Ural i stället för från Sverige. Man hade börjat undersöka mineralfyndigheterna i Ural redan på 1820-talet, och det hände att man bad Nils Nordenskiöld om hjälp med att analysera de mineraler man funnit. På så vis kom Nordenskiöld i kontakt med höga ryska ämbetsmän som t.ex. greve L. A. Perovskij, som själv var mineralog och har gett namn åt mineralen perovskit som hittades i Ural år 1839. Nordenskiöld hade år 1831 skickat en del mineralprover till Perovskij, som i gengäld skickade ett litet sampel ovanliga mineraler till Nordenskiöld för analys. De fortsatte att utbyta mineraler ända

---

42. Nils Nordenskiöld till Berzelius 13.7.1827, Berzelius, *Brev V*, s. 88.

43. Se t.ex. Kristiina Kalleinen, *Isänmaani onni on kuulua Venäjälle. Vapaaherra L. G. von Haartmanin elämä* (Helsinki 2001).

fram till 1850-talet. Särskilt på 1830-talet skickade Perovskij prov från Sibirien och Ural.⁴⁴ En annan rysk ämbetsman av hög rang, som Nils Nordenskiöld stod i sporadisk kontakt med, var den ryske finansministern Jegor Kankrin, som enligt Nordenskiöld var ”intresserad av allt som kan vara af nytta till Ryssland”.⁴⁵

Nordenskiölds stora intresse för att finna inhemsk järnmalm kan inte betvivlas. Frågan hade för honom hög prioritet – som ett exempel kan nämnas att han föredrog att delta i en malmexpedition i stället för att delta i Alexandersuniversitetets 200-årsjubileum sommaren 1840. I början av juli 1840 skrev Nordenskiöld till professor Berzelius att han inom de närmaste dagarna skulle bege sig till Uleåborgs- och Torneåtrakten för att undersöka några potentiella malmfyndigheter med tanke på grundandet av en gruva. Han konstaterade att det hade varit synnerligen intressant att delta i universitetets festligheter, som skulle besökas av många märkespersoner, ”men uppsökande af jerngrufvor uppå vår sida af Lappland är ändå intressantare”.⁴⁶

Med tanke på att Nils Nordenskiöld från första hälften av 1830-talet hade fått motta prover från Ural och att han också flera gånger hade besökt S:t Petersburg för att utföra analyser, är det inte särskilt märkligt att Aurora Karamzin fick upp ögonen för honom när hon i slutet av 1840-talet letade efter en expert till Demidoffgruvan i Nizjnij Tagil i Sibirien. Aurora Karamzin hade av sin förste make Paul Demidoff ärfvt gruvorna i Nizjnij Tagil, som under första delen av 1700-talet hade ingått i det stora Demidoffska gruvimperiet. Tack vare produktionen av högklassiskt järn och koppar hade Peter I år 1720 låtit adla Nikita Demidoff.⁴⁷ Nu ville man utveckla och effektivera verksamheten vid gruvan, så både Aurora Karamzin och hennes bror Emil Stjernvall-Walleen vände sig till Nils Nordenskiöld.

Det var alltså fråga om att öka produktionen av koppar, men man var osäker på vilken metod som borde tillämpas. Den person som över-

---

44. Nils Nordenskiöld till Berzelius 8.2.1833 och 24.8.1834, Berzelius, *Brev V*, s. 147 och 163; Det har bevarats elva brev från Perovskij till Nils Nordenskiöld från perioden 22.11.1831–12/24.11.1852. Breven ingår i arkivvolymen Frugård Coll. 372.15, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

45. Nils Nordenskiöld till Berzelius 16.4.1838, Berzelius, *Brev V*, s. 197.

46. Nils Nordenskiöld till Berzelius 5.7.1840, Berzelius, *Brev V*, s. 231.

47. Tryggve Gestrin, 'Aurora Karamzin och gruvorna i Nizjnij Tagil', *Aurora Karamzin: ett aristokratiskt liv* (Esbo 2006), s. 129–139.

vakade gruvan var inte insatt i bergsvetenskap, och man kände inte till någon annan pålitlig person än Nils Nordenskiöld – därför bad de honom omgående resa till Ural. Man hoppades att ”herr Statsrådet [Nils Nordenskiöld hade tilldelats statsråds rang i april 1845] benäget vill begifva sig i ost och ställa för att bedöma hvad som göras samt gifva råd hvad som göras bör.” I ett eget brev till Nils Nordenskiöld skrev Aurora Karamzin att ”jag smickrar mig med att vetenskapen vars hän-givna adept Ni är, kunde undsätta mig för att övertyga Er om att fatta ett gynnsamt beslut vis-á-vis min vädjan och våra önskemål”.⁴⁸

I slutet av augusti 1849 anlände Nils Nordenskiöld tillsammans med Karamzins till gruvan i Nizjnij Tagil, där man önskade att han skulle bekanta sig med platsen och ge ett utlåtande om hur man borde göra för att effektivera kopparproduktionen. Dessutom skulle han utföra några prov i anslutning till kopparsmältning.⁴⁹ Härefter tillbringade Nils Nordenskiöld långa perioder i Ural ända fram till år 1855. Under en del av tiden hade han sällskap av sonen Adolf, som hade avlagt studentexamen 1849 och därefter börjat studera kemi. Han var intresserad av mineralogi, men vid den här tiden fanns det ingen professur i mineralogi och geologi. Professorn i kemi A. E. Arppe var emellertid också intresserad av dessa ämnesområden, så Adolf fick stöd av honom.⁵⁰

Nils Nordenskiöld var först och främst en vetenskapsman, som brann för bergsvetenskapen och mineralogin. Grundandet av Finska Vetenskaps-Societeten 1838 var ett resultat av att han för sin kollega, professorn i kemi P. A. Bonsdorff, förundrat sig över varför man inte kunde publicera sina undersökningar i hemlandet och föreslog att man skulle grunda en inhemsk vetenskapsakademi för att förebygga detta. Bonsdorff förde ärendet vidare, och fick nästan alla professorer, med undantag för teologerna, med sig. Den 26 april 1838 godkände kejsaren grundandet av Finska Vetenskaps-Societeten (*Societas Scientiarum Fennica*). En viktig uppgift för samfundet blev att offentliggöra

48. Stjernvall till Nils Nordenskiöld 1/13.6.1849, N. G. Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.17, Nationalbiblioteket, Helsingfors; Aurora Karamzin till Nordenskiöld 28.5/9.6.1849, N. G. Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.15, Nationalbiblioteket, Helsingfors; Gestrin, 'Aurora Karamzin', s. 147–148.

49. Nils Nordenskiöld till Sofia Margareta från Nizjnij Tagil 22.8 och 29.8.1849. Sofia Margareta Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.32, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

50. Henrik Ramsay, *Nordenskiöld, merenkulkija* (Porvoo 1953), s. 33–34.

nya forskningsresultat i form av meddelanden samt att överlag ägna sig åt publicering. Överintendenten för bergsstaten Nils Nordenskiöld var en av de grundande medlemmarna.⁵¹

Nils Nordenskiöld var inte intresserad av att delta i politiken – för honom var det viktigast att få fortsätta med sin verksamhet. När det började jäsa vid universitetet och inom studentkåren vid ingången till 1850-talet, blev Nils Nordenskiöld orolig över att hans söner, som nyss inlett sina studier, skulle delta i oroligheterna: ”[...] att våra gossar icke måtte vara med om någon demonstration af vad egenskap som hållst. I värsta fall och om något af Studentkorpsen är att befara, vore bäst att de genast reste ut till Frugård. Ett enda ord kan bringa olycka, jag fruktar högeligen att icke vidare måtte ske, de veta icke huru nära Universitetet varit för upplösning eller och något ännu värre för ungdomarne”, skrev han till sin maka Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld på Frugård.⁵²

Oron för sönerns studier hade att göra med den rådande politiska situationen. Revolutionen som inletts Paris i februari 1848 hade spridit sig i Europa, och även i Ryssland och bland de finländska studenterna kunde man iakttä en radikaliserings. På högre nivå var man missnöjd med de rådande universitets- och disciplinsstatuterna, och i maj 1849 tillsattes en kommitté för att uppgöra ett förslag till nya statuter för universitetet. Kommitténs ordförande var greve C. G. Mannerheim, som ingick i den vetenskapliga kretsen kring Nils Nordenskiöld. Antagligen hade Nordenskiöld via Mannerheim fått höra om de åtgärder som kommittén planerade.⁵³

Besvikelsen över händelserna 1848 och 1849 tog sig bland studenterna uttryck i en frustration och, ur ett utifrånsperspektiv, i omoraliskt beteende. Redan innan de nya universitetsstatuterna befästes publicerades sommaren 1850 strängare bestämmelser om disciplinen vid universitetet: vicekanslers direkta disciplins- och bestraffningsmyndighet

---

51. Päiviö Tommila, 'Kansallisen tiedeyliopiston alku', *Suomen tieteen historia I. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulle* (Porvoo 2001), s. 304; Fred Elfving, *Finska Vetenskaps-societen 1838–1938*, Commentationes humanarum litterarum 10 (Helsingfors 1938), s. 4.

52. Nils Nordenskiöld till Sofia Margareta 4.5.1851, Sofia Margareta Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.32, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

53. Matti Klinge, *Ylioppilaskunnan historia I 1828–1852. Turun ajoista 1840-luvun aktivismin* (Helsinki 1978), s. 166–171 och s. 190–193.

ökades, man grundade en särskild universitetspolis och bestämde att studenterna måste bära uniform.⁵⁴

Nils Nordenskiölds söner lyckades i det här skedet hålla sig utanför de nämnda oroligheterna. Adolf och Otto utexaminerades 1853, varefter Adolf inledde arbetet med en avhandling om mineralogi, och Otto påbörjade sin auskultering vid Åbo hovrätt. Den yngste av sönerna, Karl, avlade studentexamen 1854 och blev magister från fysisk-matematiska sektionen 1860, varefter han avlade forstmästarexamen vid forstinstitutet i Thrandt i Tyskland.

Dragningskraften från väst

Efter att Krimkriget brutit ut 1853 jäste det inom studentkåren när skandinavismen och liberalismen bredde ut sig bland studenterna. Adolf, som arbetade med sin dissertation, kunde inte undgå att drabbas av ”smittan”. Adolfs avhandling *Om grafitens och chondroitens kristallformer / under inseende af Adolf Edvard Arppe/* hann emellertid bli färdig våren 1855, varefter universitetet beviljade honom ett stipendium för publiceringen av studien *Försök till en beskrifning af Finlands mineraler*.⁵⁵

När höstterminen inleddes 1855 pågick Krimkriget fortfarande. Enligt Matti Klinge var studentkårens sammansättning socialt sett smalare under krigsterminerna, eftersom de ökade levnadskostnaderna som förorsakades av kriget tvingade de fattigare studenterna från inlandet att återvända hem. Enligt Klinge leddes studenternas manifestationer av en ledande grupp adliga studenter som såväl statligt som religiöst hade en liberal världsuppfattning. De var svensksinnade, och motsatte sig det ryska inflytandet. Gruppen tillhörde nästan helt och hållet den historisk-filologiska och särskilt den fysisk-matematiska sektionen.⁵⁶

Trots att Adolf Nordenskiöld egentligen inte tillhörde den ledande gruppen, råder det inget tvivel om hans västsympatier – det visar redan hans vänkrets. Adolf tillhörde studentkårens liberala krets tillsammans med Carl Gustaf Estlander, Anders Ramsay, Karl Wetterhoff, Robert Montgomery och Carl Mannerheim. Adolf Nordenskiöld del-

54. Klinge, *Ylioppilaskunnan historia* I, s. 203–204.

55. Adolf till Nils Nordenskiöld 12.6.1855, 28.6.1855 och 19.7.1855, N. G. Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.15, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

56. Matti Klinge, *Ylioppilaskunnan historia* II. *Kansalaismielen synty 1853–1871* (Helsinki 1978), s. 40.

tog i den s.k. Tölömiddagen den 30 november 1855, vilket visade sig bli ödesdigert: han miste inte bara sin ställning som kurator för fysisk-matematiska sektionen utan också den redan utlovade bergskonduktörslönen. Denna stoppades av hans morbror L. G. von Haartman p.g.a. händelserna i samband med middagen. På Andersdagen hade man ordnat en fest för ett flertal studenter som hette Anders, och det var denna tillställning som började kallas Tölömiddagen. Deltagarna själva ansåg att det bara handlade om festande utan politiskt innehåll. Skämtsamma skålar höjdes för regenterna i väststaterna, man höll tal, och skålade för nästan alla deltagare i kriget. De som deltog i festen ansåg att det handlade om ett oskyldigt nöje, men på högre nivå betraktade man sammankomsten som politisk och revolutionär. Att man hade spelat *Marseljäsen* och *Björneborgarnas marsch* förbättrade knappast situationen.⁵⁷

Adolf Nordenskiöld deltog senare i fysisk-matematiska sektionens promotion 1857, vilket kostade honom hans finska medborgarskap. På festen hade Nordenskiöld utsetts både till primusmagister och till ultimusdoktor, men politiskt sett var tidpunkten för festen mycket problematisk i och med att man väntade på samhällelig och politisk befrielse till följd av den reformvåg som följde på Rysslands nederlag. Man hade framfört önskemål om att lantdagen skulle sammankallas, och senaten hade fått order om att uppgöra ett samhälleligt reformprogram. Frihetsdrömmarna och västsympatierna inom den akademiska världen hade inte försvunnit, snarare tvärtom. I Sverige upprätthölls de antiryska stämningarna av emigranterna Emil von Qvanten och Karl Wetterhoff. Det var antagligen de som tog initiativ till att man skulle bjuda in svenska studenter från Uppsala för att delta i promotionen. I samband med inbjudan förbigick man alla myndigheter och det är uppenbart att endast få kände till saken fram till att det bara var några dagar kvar till promotionen. Svenskarna betedde sig taktfullt under festligheterna, som varade flera dagar, och gjorde ingen affär av skandinavismen. Alldeles i slutet av festen utbringade Adolf Nordenskiöld en skål som visade sig ödesdiger: han skålade för Finlands dystra framtid och sade, citerande Wetterhoff: ”En skål för minnets flydda dar/

---

57. Anders Ramsay har i sina hågkomster skildrat festen och dess efterspel. Anders Ramsay, *Muistoja lapsen ja hopeahapsen II* (Porvoo 1966), s. 40–46; Klinge, *Ylioppilaskunnan historia II*, s. 37–39.

och – hoppet, som är kvar.” I ”den kamp vi nu utkämpa mot mörkret” var man enligt honom beroende av stöd från Sverige.⁵⁸

Efter att ha vägrat förklara sig eller be om ursäkt för sitt uttalande till generalguvernör Berg reste Adolf Nordenskiöld till Sverige med ett pass han fått för en planerad men inte förverkligad forskningsresa.⁵⁹ En kort tid senare förklarades han ha förlorat sitt resestipendium och konstaterades vara olämplig att sköta en tjänst vid universitetet i Helsingfors.

I Stockholm väntade Adolf på att situationen skulle lugna sig och att det skulle bli möjligt att återvända hem. Han trodde inte att landsflykten skulle bli långvarig. Till sin mor på Frugård skrev han: ”Jag ämnar nämligen dröja här ett par år att se huru sakerna utveckla sig derhemma. För någon längre tid än 2 år blir jag i alla fall ej här utan återvänder hem för att slå mig ut så godt jag kan. Nedslagen är jag ingalunda och mamma bör äfven dels inte vara det.”⁶⁰

Någon möjlighet att återvända hem infann sig inte, och år 1860 blev Adolf Nordenskiöld svensk medborgare. Några år senare gifte han sig med Anna Maria Mannerheim, som var syster till vännen från studieåren Carl Gustaf Mannerheim.

Det slutliga beslutet om att inte återvända till Finland fattade Adolf Nordenskiöld först 1875, när det uppenbarade sig en möjlighet att söka en professur i mineralogi vid universitetet i Helsingfors. Adolf nämnde för sin yngste bror Karl att han inte längre ansåg sig kunna söka en tjänst vid universitetet, och om han erbjöds en sådan, skulle han tacka nej. I Sverige hade han flera projekt på hälft och planerade nya forskningsresor. Alla dessa planer skulle rinna ut i sanden om han återvände till Finland. Å andra sidan skrev han: ”drager jag mäktigt till det gamla hemlandet. Till hemmet som det än kallas i min familj, å andra sidan är det ej lätt att skilja sig från en snart 20 årig verksamhet sådan som jag har haft den här i Sverige. [---] Troligen har jag blifvit mer svensk än vad jag self anar, och gammalsvenskar var ju alla finnar som kom hit för 17 år sedan.”⁶¹

---

58. Klinge, *Ylioppilaskunnan historia* II, s. 61–67; Ramsay, *Muistoja lapsen* II, s. 47–49 och 56.

59. Ramsay, *Nordenskiöld, merenkulkija*, s. 46.

60. Adolf Sofia till Margareta 24.6.1857, Sofia Margareta Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.32, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

61. Adolf till Karl 1.1.1875, Karl Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.33:4, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

I Sverige fick Adolf Nordenskiöld flera möjligheter att göra forskningsresor i norr. Den mest kända är seglatsen genom Nordostpassagen 1879–1880, som gjorde honom världsberömd. Av Nils Nordenskiölds (död 1866) och Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiölds (död 1860) sex barn flyttade även döttrarna Anna och Sofia till Sverige. Sofia Nordenskiöld gifte sig med brukspatronen på Näveksvarn Johan Sederholm 1866. Näveksvarns bruk gick senare i arv till Sofia Nordenskiölds och Johan Sederholms enda barn, Nils *Johan (John)* Otto, som var född 1870.

Anna gifte sig 1868 med sin kusin, d.v.s. sin fars systerson Otto *Gustaf* Nordenskiöld och flyttade till Sjögle gård i närheten av staden Eksjö i Sverige. Annas och Gustafs förstfödde Nils *Otto Gustaf*⁶² skulle bli en berömd upptäcktsresande – hans mest kända resor sträckte sig till Grönland, Alaska och Sydamerika. Från år 1905 var han professor i mineralogi och geologi vid Göteborgs universitet. Gustafs syster Vilhelmina ("Mina") gifte sig å sin sida med Nils Nordenskiölds yngste son Karl, som alltså var hennes kusin, och flyttade till Finland där Karl verkade som lektor vid Evois forstinstitut i början av 1860-talet.

Karl Nordenskiöld: försäkringsverksamhet och meteorologi

För att trygga utkomsten för den växande familjen blev Karl Nordenskiöld i början av 1870-talet tvungen att flytta till Helsingfors, eftersom Evois forstinstitut hade stängts. Under de följande åren arbetade han vid livförsäkringsbolaget Kaleva samt Meteorologiska centralanstalten. Karl och Mina Nordenskiöld fick fyra döttrar och slutligen, 1876, sonen Olof.

Familjen flyttade slutligt från Evois till Helsingfors år 1874, där Ömsesidiga försäkringsbolaget Kaleva nyss hade inlett sin verksam-

---

62. Detaljerade biografiska uppgifter: Svenskt biografiskt lexikon, <http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=8254>. Otto Nordenskiölds memoarer: Gustaf Nordenskiöld, *Framåt! En bok om Otto Nordenskiöld* (Stockholm 1990). Otto Nordenskiöld gifte sig 1905 med Karen Borg, som var dotter till en norsk affärsman som ägde fiskeriinrättningar på Island. P.g.a. Norges lösgöring från unionen var det norska impopulärt i Sverige vid den här tiden, och Ottos kusin Johan Sederholm, som var negativt inställd till Norges självständighet, avstod från att resa till Ottos och Karens bröllop, eftersom han var "alltför ursinnig på norrmännen för att våga sig ibland dem." Erik till Olga Nordenskiöld 20.10.1905, Olga Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.39, Nationalbiblioteket, Helsingfors. Norge förklarade sig självständigt 7.6.1905 och erkändes av Sverige 26.10.1905.

het. Karl Nordenskiöld var en av de grundande medlemmarna. Bland de övriga aktiva fanns bl.a. R. Montgomery, J. A. Estlander, Alexander Lagerborg och Leo Mechelin, alltså centrala gestalter inom den finländska politiska och ekonomiska liberalismen som företrädde de nya affärskretsarna i huvudstaden.⁶³

Karl Nordenskiöld, som var den som lämnade in ansökan om att få grunda försäkringsbolaget till senaten, var initiativtagare och även pådrivande inom projektet. Han hade befunnit sig i Sverige 1872 när man där grundade landets första Thule-försäkringsbolag, och kunde därför använda det som exempel när han gjorde upp stadgarna för försäkringsaktiebolaget Kaleva. Under den första konstituerande bolagsstämman i juli 1874 valdes Nordenskiöld till bolagets aktuarie samtidigt som han fortsatte som ledamot av styrelsen.⁶⁴ Han innehade dessa uppdrag fram till 1879, då han tog avsked efter att ha hamnat i konflikt med styrelsen med anledning av en förändring i aktuariens befattningsbeskrivning.

Karl Nordenskiöld fick nästan omedelbart ett nytt uppdrag vid Meteorologiska centralanstalten. Man hade redan tidigare beslutat att institutet skulle flyttas över från universitetet till Vetenskaps-Societeten, vilket också skedde vid övergången till 1880-talet. Karl Nordenskiöld, som från 1860-talet hade utfört meteorologiska tjänster för Vetenskaps-Societetens räkning och även blivit landets ledande meteorolog, utnämndes först till tillförordnad och i januari 1882, utan offentlig ansökan, till ordinarie chef för anstalten.⁶⁵

Det verkar som om Karl och Mina var mycket liberala, även om de också, särskilt Mina, påverkades av den Swedenborgska religionsmystiken; detta framgår av Minas korrespondens med Karls syster Sofia Sederholm.

Karl och Mina deltog också i grundandet av Helsingfors första samskola Läroverket för gossar och flickor i början av 1880-talet, vilket kan ses som ett uttryck för upplyst tänkande, eftersom samskoleidén

---

63. Heikki Eskelinen, *Hundra år försäkringsverksamhet i Finland. Försäkringsbolaget Kaleva 1874–1974. Ömsesidiga försäkringsbolaget Kaleva* (Helsinki 1979), s. 20–21 och 25.

64. Eskelinen, *Hundra år*, s. 25 och 27.

65. Om Meteorologiska centralanstalten under Karl Nordenskiölds tid, se Ilkka Seppinen, *Ilmatieteiden laitos 1838–1988* (Helsinki 1988), s. 54–82.

inte föll alla i smaken – i början fördömde man samundervisningen av pojkar och flickor. Det är inte helt klart vilken roll Vilhelmina spelade, men i ett brevkoncept skrivet av dottern Eva står följande: ”Då Mamma varit anledning till stiftande af Samskolan härstädes, så förmodar Pappa att medföljande utklipp af en ledande artikel i dagbladet skulle intressera Morföräldrarna och Moster”.⁶⁶ Det yngsta av barnen, Olof, sattes i samskolan, medan flickorna gick i Svenska Fruntimmersskolan i Helsingfors.⁶⁷

Utkomst från Sverige

Mina Nordenskiöld-Nordenskiöld avled redan 1883 i en ålder av endast 42 år. Därefter vistades systrarna hos olika släktingar i Sverige. Antagligen hoppades deras far på att de där skulle hitta en make eller en lämplig arbetsplats. De moderlösa barnens öde väckte stor oro bland de svenska släktingarna och många av dem deltog i försörjningen av barnen genom att skänka pengar, särskilt efter att Karl Nordenskiöld avlidit i maj 1889, endast 52 år gammal. Före sin död hade han funderat på barnens framtid och kommit fram till att det var bäst om de flyttade till Sverige för att komma närmare sina släktingar.⁶⁸

Försörjningen hade förstås också underlättats om döttrarna hade gift sig, och Adolf hade gett Otto i uppdrag att ”gifta bort dem”⁶⁹. Det lyckades emellertid inte, utan alla döttrarna förblev ogifta.

Barnens faster Anna var efter Karls död än mer orolig för barnen och deras framtid. Att flytta till Sverige var naturligtvis ett alternativ, för trots att det verkade som att deras situation i Finland var bättre, ansåg hon att det ändå var ”lyckligare att höra till Sverige”. Anna tyckte ändå att det bästa hade varit om barnen kunde bo tillsammans

66. Eva Nordenskiöld, brevkoncept, brev utan årtal, daterat 21.12, Karl och Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.5, Nationalbiblioteket, Helsingfors; Läroverket för gossar och flickor, Lärdomsskolornas årsberättelser E 5, läroverksavdelningen, Överstyrelsen för skolväsendet, Riksarkivet, Helsingfors.

67. Läroverket för gossar och flickor, Lärdomsskolornas årsberättelser E 5, läroverksavdelningen, Överstyrelsen för skolväsendet samt Fruntimmersskolan i Helsingfors, lärdomsskolornas årsberättelser E 1, läroverksavdelningen, Överstyrelsen för skolväsendet, Riksarkivet, Helsingfors.

68. Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld till Otto 16.4.1889, Otto Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.35, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

69. Adolf till Otto 15.1.1891, Otto Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.34, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

i Helsingfors, eftersom hon antog att det var lättare att finna arbete där.⁷⁰

Av systrarna hade Eva från år 1892 arbetat i Jönköping inom Mosskulturföreningen; hon var alltså i likhet med många av sina släktingar intresserad av naturvetenskap. I tidningen *Kalmar* kunde man i början av april 1892 läsa att ”fröken Eva Nordenskiöld har anställts till assistent i kemi vid mosskulturföreningen i Jönköping huvudstation” och att hon var brorsdotter till den kände upptäcktsresanden Adolf Nordenskiöld. Enligt tidningen hade Eva studerat kemi i Helsingfors ”hvarjemte hon i Stockholm deltagit i arbetena vid lantbruksakademins agrikulturkemiska laboratorium”.⁷¹ På basis av korrespondensen kan man dra slutsatsen att också Agnes tillbringade några år i Stockholm (1892–1894), antagligen vid Högre konstindustriella skolan vid Tekniska skolan, för efter hemkomsten sägs det att hon ägnat sig åt porlinsmålning, ”så upplifvar hon sin gamla färdighet från Tekniska skolan i Stockholm”.⁷²

Sommaren 1901 drunknade Agnes på Frugård, varefter Eva återvände till Helsingfors för att hålla sin syster Iri⁷³ sällskap, eftersom den fjärde systemen, Sofia, hade flyttat till Sverige och fått arbete som lärare. Hon arbetade först vid den högre flickskolan i Jönköping, och fortsatte därifrån 1901 till Almqvistska samskolan i Stockholm. Sofia stannade kvar i Sverige och blev svensk medborgare 1911.⁷⁴ Olof, den yngste i syskonskaran, var inte särskilt framgångsrik i skolan. Han avlade inte studentexamen, och avslutade heller inte sina studier vid Polytekniska

70. Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld till Otto 30.6.1889, Otto Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.35, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

71. ”En ung vetenskapskvinna”, *Kalmar* 1.4.1892. I studentmatrikeln för universitetet i Helsingfors nämns emellertid inte att Eva Nordenskiöld skulle ha studerat vid universitetet.

72. Iri till Olga Nordenskiöld 25.9.1895, Olga Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372. 37, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

73. Det finns inga mer ingående uppgifter om hur Iri Nordenskiöld försörjde sig. Enligt en kommuniké i *Uusi Suometar* var hon år 1891 lärare i den svenska flickskolan i Helsingfors, och i mitten av decenniet nämnde hon att hon fått arbete vid Meteorologiska centralanstalten. Hennes uppgifter där nämns emellertid inte. *Uusi Suometar* 23.9.1891; Iri till Olga Nordenskiöld 20.2.1895, Olga Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372. 37, Nationalbiblioteket, Helsingfors. I Tor Carpelans *Åttartavlor* nämns att Iri arbetat vid Biologiska museet i Helsingfors, men detta har inte gått att bekräfta med hjälp av annat källmaterial. Carpelan, *Åttartavlor*, s. 788.

74. *Finlands Allmänna Tidning* 1.11.1911 nr 252.

institutet. I början av 1900-talet sökte han, på släktingarnas bekostnad, lyckan i Nordamerika, där han senare hittade en svensk hustru. De återvände till Sverige 1908, och även Olof blev svensk medborgare. Han var senare verksam vid ett elbolag i Stockholm.⁷⁵

Skärpt ekonomi och måttfull språkpolitik

Efter Nils Nordenskiölds död 1866 sköttes Frugård av Otto Nordenskiöld. Otto gifte sig år 1870 med Olga Emilia Estlander. Olga var syster till Ottos gamle vän Carl Gustaf Estlander som var professor i estetik och modern litteratur. Olga Emilias tvillingsyster Hilda hade å sin sida gift sig med Johan Jakob Chydenius, som utnämns till tf. professor i kemi, så Otto Nordenskiöld och Olga hade nära kontakter med universitetskretsarna.⁷⁶ Otto Nordenskiölds och Olgas ende son Nils Erik föddes i november 1872.

Efter faderns död lyckades Otto Nordenskiöld inte stärka herrgårdens ekonomi. Det är uppenbart att skötseln av gårdens ekonomi i flera decennier hade kommit i andra hand för Nils Nordenskiöld, som prioriterade det vetenskapliga arbetet. Dessutom efterlämnade Nils Nordenskiöld stora skulder, som det tog flera år för Otto att reda upp. Därtill hade Otto egna skulder som försvårade hans ekonomiska situation. De flesta av dem berodde på att han gått i borgen för andra personer. Trots att försäljningen av trä och smör var förhållandevis lönsam under 1800-talets sista decennier, räckte intäkterna inte till för att betala alla skulder. Enligt Adolf Nordenskiöld hade Otto, för att slippa sina ekonomiska problem, varit tvungen att skaffa sig en tjänst eller en position som verkställande direktör inom något företag, för ”med

---

75. Carpelan, *Åttartavlor*, s. 788. Olofs bristande skolframgång och hans resa till Amerika diskuteras i flera brev inom familjen under 1890-talet. Före sin avresa hade han lånat pengar på olika håll: enligt Otto var han en ”oförsvarlig slarv”, som ”genom ostadighet och lättja visat sig oduglig till allt arbete”. Han fick med nöd och näppe ihop pengar till resan: släktingarna var inte längre villiga att hjälpa honom ekonomiskt, men ”vi tro här att innan han gör några dumheter vore det lyckligaste lösningen få honom af till Amerika.” Några år senare nämns att Otto arbetat flitigt i Amerika och att han blivit nykter och anslutit sig till metodistkyrkan: ”Hvem skulle ha trott?” Otto till Adolf 19.3.1900 och 18.4.1901, N. A. E. Nordenskiöld, brev. Frugård Coll. 372.33;3; Wilhelm Nordenskiöld till Otto Nordenskiöld 11.3.1901 ja 24.1.1903. Otto Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.35, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

76. Johan Wrede, 'Carl Gustaf Estlander', databasen Suomen kansallisbiografia; Veli-Matti Autio, 'Estlander, suku', databasen Suomen kansallisbiografia.

den utmärkta skicklighet du har och det anseende du åtnjuter borde du begagna de nutida konjunkturerna och skaffa dig en god anställning” eller ”[f]ör att slippa en del af dina skulder borde du skaffa dig i spetsen för något industriellt företag”.⁷⁷ Adolf upprepade detta även senare⁷⁸, men trots att många adelsmän under den här tiden med framgång flyttade över till industrin och företagsvärlden⁷⁹, var detta inget alternativ för Otto Nordenskiöld.

De ekonomiska problemen fortsatte på 1890-talet när priset på jordbruksprodukter förblev lågt. För att klara sina avbetalningar och räntor hade Otto blivit tvungen att sälja skog och trä ”i större skala än skogstillgången medgifver för framtiden”, skrev han till Adolf.⁸⁰

Politiskt sett hörde Otto Nordenskiöld till de konstitutionella liberalerna och stödde senare ett passivt motstånd. Han och Karl deltog i flera lantdagar antingen med egen fullmakt eller som representant för någon annan släkt (t.ex. Fraser och Bruncrona). Under lantdagarna ägnade sig Otto Nordenskiöld i huvudsak åt utskottsarbete; Karl tog främst ställning i vetenskaps- och utbildningspolitiska frågor som stod honom nära. Ottos närmaste samarbetspartner verkar ha varit liberalernas ledare Leo Mechelin och professorn i civilrätt och romersk rätt, senare prokuratorn och medlemmen av Kommittén för finska ärenden i S:t Petersburg Robert Montgomery, vilka båda även var goda vänner till Adolf Nordenskiöld och ofta besökte denne i Stockholm.

Språkpolitiskt var Otto Nordenskiöld måttfull och inne på samma linje som sin sväger C. G. Estlander, som var en av de mest synliga företrädarna för tvåspråkighetslinjen. Otto Nordenskiöld behärskade uppenbarligen det finska språket väl, eftersom han hösten 1896 nämnde för Adolf att han börjat läsa professor Johan Richard Danielsons nyutkomna verk *Suomen sota ja sotilaat 1808–1809*. Otto ansåg att Danielson genom att ha gått igenom nytt källmaterial hade lyckats skapa

77. Adolf till Otto 22.5.1882 och 19.7.1882, Otto Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.34, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

78. Adolf till Otto 16.12.1884 och 23.5.1885, Otto Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.34, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

79. Som ett exempel kan nämnas släkten Gripenberg: Jaana Gluschkoff, *Murtuva säätyvalta, kestävä eliitti. Senaattori Lennart Gripenbergin sukupiiri ja sääty-yhteiskunnan muodonmuutos* (Helsinki 2008).

80. Otto till Adolf 8.3.1895, N. A. E. Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.33:3, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

en detaljerad och mycket intressant bild av kriget, så ”då boken utgives i svensk öfversättning bör Du läsa den. Den skall säkert mycket intressera Dig”.⁸¹

Ottos och Olga Emilias son Erik avlade studentexamen 1890 och inledde fortsättningsstudier i zoologi med sikte på att doktorera. Redan tidigare hade det varit klart att Erik inte var intresserad av att ta över Frugård. I stället satsade han på en vetenskaplig karriär.

Precis som sin far var Erik moderat i språkpolitiska frågor, och han kunde inte acceptera fanatism vare sig bland finsk- eller svensksinnade. I november 1893 berättade Erik för sin mor att några svekomaner i samband med en akademisk fest utan framgång försökt ”ställa till språkgräl”, och att deras beteende hade väckt avsky ”hos allt hederligt folk”. Bråkmakarnas beteende hade att göra med framförandet av *Nylands marsch*, vilket alla ”bättre svekomaner” enligt honom strängt hade fördömt.⁸² Han konstaterade även att han under en valborgshelg hade besökt också sina finskspråkiga vänner, ”en åtgärd, hvilken under de nuvarande vanvettiga språkhållandena af mina svenska vänner skulle betraktas som förräderi, om de fått veta det”.⁸³

Precis som för fadern Nils Nordenskiöld var det för Erik viktigast att upprätthålla möjligheterna att ägna sig åt forskning, så efter att ha avlagt studentexamen och inlett arbetet med avhandlingen tillbringade han allt längre perioder i Sverige och Centraleuropa. Efter att ha disputerat år 1900 vistades han oftast i Sverige, trots att oron för de åldersstigna föräldrarna växte. Han började hoppas på att de skulle flytta till Sverige.

År 1899 deltog Adolf Nordenskiöld för sista gången i den finländska politiken. Då väckte februarimanifestet och den stora adressen en tanke om att inom utländska kulturella och vetenskapliga kretsar vädja om stöd för den finländska saken. Till de pådrivande i Sverige hörde Adolf Nordenskiöld. Han ingick också i den sexmannakommitté som sommaren 1899 förde den europeiska Pro Finlandia-adressen till

---

81. Otto till Adolf 22.10.1896, N. A. E. Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.33:3, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

82. Erik till Olga Nordenskiöld 30.11.1893, Olga Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.39, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

83. Erik till Olga Nordenskiöld 2.5.1895, Olga Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.39, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

S:t Petersburg, där kejsaren emellertid valde att inte ta emot delegationen. Efter att delegationen återvänt från S:t Petersburg till Helsingfors firades den stort på Brunns huset, och även Adolf Nordenskiöld deltog i festligheterna.⁸⁴

Vetenskap, inte politik

Efter att generalguvernör N. I. Bobrikov mördats skrev Erik hösten 1904 till sin mor: ”Man känner sig här så fri från det aktuella som der hemma irriterar en. Stundom uppstiga ju tankar om framtiden – i synnerhet är det ju lantdagen som oroar en – men de går bort då de ej näras genom några inflytelser utifrån.”⁸⁵ Erik deltog inte särskilt ofta i lantdagen – efter att ha kommit hem till Frugård för att fira jul 1904 tog han som släktens representant emot polletten till lantdagen, men han gjorde inget uttalande där. Efter en kort resa till Centraleuropa under våren befann han sig i maj 1905 igen i Stockholm.

För Erik var det allra viktigast att få koncentrera sig på den egna forskningen: ”För en fredlig zoolog, som vill lefva i lugn, vore nog ett mindre intressant tidevarf angenämare.”⁸⁶ Erik följde bekymrat med pressens rapportering omorstrejken som brutit ut i slutet av oktober 1905. Massdemonstrationerna i Helsingfors den 3 och 4 november väckte oro för landets framtid: ”Någon återgång till det gamla tillståndet synes numera ej möjlig, och huru det skall utveckla sig nu, då ej ens enighet tyckes råda, utan socialisterna och konstitutionella tvista med varandra, det står sannerligen i Försynens hand.” Han skulle ändå inte kunna göra något åt situationen om han återvände till Finland: ”Här kan jag ju så godt nervspänningen det tillåter, fortsätta mitt arbete, det enda sätt, hvarpå jag kan tjena fosterlandet.” Den enda orsaken till att han såg sig tvungen att åka till Finland var de gamla föräldrarna, som han uppmanade att förbereda sig på att avresa till Sverige. Ifall avresan måste ske i all hast, kunde Frugård lämnas i sitt dåvarande skick, eftersom ”den består dock blott af skulder”. I annat fall uppmanade han dem att förbereda sig på att sälja gården och därefter flytta

---

84. Om den stora adressen, se Päiviö Tommila, *Suuri adressi* (Porvoo 1999).

85. Erik till Olga 28.9.1904, Olga Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.39, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

86. Erik till Olga 20.8.1905, Olga Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.39, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

till Sverige.⁸⁷ Det var emellertid inte lätt att hitta intresserade köpare, och föräldrarna var heller inte villiga att flytta till Sverige.

Erik hade år 1905 förlovat sig med svenskan Henriette (Ette) Sederholm och de gifte sig i Stockholm våren 1906 – det här var tredje gången som någon ur släkten Nordenskiöld gifte sig med en Sederholm. De bodde ibland i Helsingfors för att vara nära Eriks föräldrar. Olga Emilia avled vårvintern 1912, och på hösten lyckades man till slut sälja herrgården till kommerserådet A. Eklöf från Borgå. Han hade fr.o.m. 1870-talet köpt trä från Frugårds och Eriksnäs skogar. Släkten Nordenskiölds tvåhundraåriga historia på Frugård var slut.

Carl Adolf Nordenskiöld hade ärvt Johannisberg efter sin far Carl Gustaf. När han dog 1897 ville Tusby kommun köpa gården, men släkten ville att den skulle förbli i svensk ägo.⁸⁸ Dessutom var Johannisberg ett fideikommiss, så eftersom Carl Adolf saknade levande manliga arvingar övergick Johannisberg enligt testamentet odelat till Otto Gustafs släktgren i Sverige. Otto Gustafs son agronomen Otto Fredrik (f. 1853) kom till Finland för att ta hand om gården. Det finns inte särskilt mycket information om Otto Fredrik, men enligt den svenska riddarhuskalendern bodde han på Johannisberg, gifte sig i Stockholm 1901 och dog i Helsingfors 1922. Två år före sin död (när bestämmelserna gällande fideikommiss luckrats upp) sålde han gården till jordbrukaren K. J. Winqvist i Tusby, och därmed var Nordenskiöldarnas tid på Johannisberg över.⁸⁹

Epilog

Efter Olga Emilias död och försäljningen av Frugård bodde Otto Nordenskiöld tillsammans med Erik och Ette i Helsingfors. Han avled i februari 1916, i en ålder av 82 år. Under den oroliga sommaren 1917 bestämde sig Erik och Ette slutligen för att flytta till Sverige, men Erik gav upp sitt finska medborgarskap först 1926. Eriks mest betydande vetenskapliga undersökning var den tredelade *Biologins historia* (1920–1924). För den mottog han också ett pris från Svenska litteratursällskapet i

---

87. Erik till Olga 4.11.1905, Olga Nordenskiöld, brev, Frugård 372. 39, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

88. Bo Lönnqvist, *Kartanot ja rusthollit Helsingin seudulla* (Helsinki 2009), s. 113.

89. Rauno Selin, 'Kunnallishallinto', Antti Rosenberg & Rauno Selin, *Suur-Tuusulan historia III* (Tuusulan kunta, Keravan kaupunki, Järvenpään kaupunki 1995), s. 443; *Sveriges Ridderskaps och adels kalender 1900–1924*.

Finland. Verket översattes senare till finska och i förkortad form till engelska och tyska.

Eriks och Ettes barn blev alla studenter. Av döttrarna blev en läkare, en filosofie doktor och docent vid lantbrukshögskolan i Ultuna, och en filosofie kandidat och amanuens vid Institutet för husdjursförädling. Det yngsta av barnen, Erik *Otto* Erland blev både filosofie och juris kandidat. Han arbetade som sekreterare vid fackförbundens centralorganisation och som radiochef under 1970-talet.

Upptäckaren av Nordostpassagen, Adolf Nordenskiöld, hade dött redan sommaren 1901. Den friherretitel han förlänats ärvdes av den äldste levande⁹⁰ sonen Erland. Han var upptäcktsresande och etnolog, och hade sporadiska kontakter med Finland – han föreläste några gånger i Åbo och Helsingfors och besökte Frugård. Delvis p.g.a. sina okonventionella vanor utnämndes han först 1913 till intendent vid Göteborgs museum och till chef för den etnologiska avdelningen vid museet. Därförinnan var hans familj i nästan fem års tid helt beroende av hans föreläsningsarvoden.

Att Erland Nordenskiöld var en aning okonventionell framgår bl.a. av att han år 1907 blev far till ett utomäktenskapligt barn. År 1910 ingick han, trots släktingarnas motstånd, civiläktenskap med barnets mor timmermansdottern Olga Adelow, som då väntade parets andra barn. Erlands mor, Anna Maria Mannerheim-Nordenskiöld, godkände aldrig detta äktenskap och försökte på alla sätt undvika att träffa sonens maka. Också nästan alla andra släktingar, med undantag för Erik och Ette Nordenskiöld, vägrade acceptera det som skett och ville inte träffa Olga Adelow. Efter Anna Maria Mannerheims död våren 1924 blev timmermansdottern Olga Adelow till slut officiellt friherrinnan Nordenskiöld, husmor på Dalbyö herrgård. Det hela påminner om en askungesaga.⁹¹ Av Erlands och Olgas sex barn valde ingen samma yrkesbana som fadern.

---

90. Den äldste sonen, den lovande mineralogen och geologen Gustaf Nordenskiöld hade dött i lungtuberkulos som 27-åring år 1895.

91. Christina Nilsson, 'Min mormor Olga Nordenskiöld!' Julbrev 1911, www.nordenskiold.se/page22.aspx. I Erik Nordenskiölds brev till modern nämns ofta Erland och Olga och att de kände sig övergivna av vänner och bekanta. Med undantag för Erik kom inte ens de närmaste släktingarna i april 1910 för att lyssna på hans festföredrag i samband med 30-årsminnet av Vegas hemkomst: "Farbror Adolfs öfriga familj lyste med sin frånvaro för att undvika Erlands Olga." Erik till Olga Nordenskiöld 27.4.1910, Olga Nordenskiöld, brev, Frugård Coll. 372.39, Nationalbiblioteket, Helsingfors. Den stora

Erland upplevde en ödesgemenskap med Finland år 1918, när han under kriget var med om att organisera den frivilliga Svenska Brigaden som deltog i kriget på de vitas sida. C. G. E. Mannerheim var ju kusin till Erland Nordenskiöld. Efter kriget tilldelades denne frihetskorset.⁹²

De sista Nordenskiöldarna i Finland blev Karl Nordenskiölds döttrar Iri och Eva, som dog med en månads mellanrum sommaren 1936. Deras bror Olof, som flyttat till Sverige, avled år 1933, och deras syster Sofia, även hon bosatt i Sverige, år 1955.

Den finländska släktgren som härstammade från Carl Fredrik Nordenskiöld hade tunnats ur i varje generation p.g.a. utflyttningen till Sverige. Orsakerna till denna var bland männen politiska, medan kvinnorna ofta flyttade p.g.a. äktenskap. Äktenskap mellan kusiner kan betraktas som en släktstrategi, en annan fråga är om det var medvetet eller inte. Släktbanden förstärktes också av att man tre gånger gifte in sig i släkten Sederholm.

Intresset för naturvetenskaper, särskilt mineralogi och bergsvetenskap, fördes över från generation till generation efter Johan Norberg som ett slags andligt kapital eller ett ”immateriellt arv” och tog sig redan i början av 1900-talet också uttryck bland de kvinnliga medlemmarna av släkten. Det ekonomiska kapitalet och samhällsinflytandet minskade emellertid under 1800-talet. Nordbo och Andersberg som ursprungligen hört till Frugård hade hamnat utanför släktens ägo vid ingången till 1850-talet, och mot slutet av seklet var Frugård skuldsatt. Då det gäller Johannisberg kan gården ses som ett uttryck för att man bland släktingarna i Sverige ville behålla åtminstone någon jordegendom i Finland, och man fattade det ovanliga beslutet att följa testamentet och sända en representant till Finland för att ta över gården som fideikommiss. Det här var den enda gången som en manlig medlem av släkten flyttade från Sverige till Finland efter 1809.

I Europa överlag minskade adelns samhälleliga inflytande medan borgerskapets/medelklassens betydelse ökade mot slutet av 1800-talet. Så skedde även i Finland, där en del adelsmän med framgång lyckades flytta över till affärlivet och på så vis skaffa sig nytt samhälleligt

---

festen arrangerades av Sveriges geografiska och antropologiska förening och bland de närvarande fanns kaptenen på Vega Louis Palander samt medlemmar ur kungafamiljen. '30-års minnet af Vegas hemkomst', *ÖstGöta-Posten* 29.4.1910.

92. Carl Skottsberg, 'Mina minnen av Erland Nordenskiöld.' *Erland Nordenskiöld. Forskare och indianvän. En antologi över Sveriges största etnograf* (Stockholm 1992), s. 12.

och ekonomiskt inflytande. Det var emellertid inte fallet inom släkten Nordenskiöld. Dess betydelse i samhället minskade till följd av att man inte var intresserad av tjänstgöring i den ryska armén eller flottan. I den spända politiska situationen mot slutet av seklet lockade inte heller de civila tjänsterna. Eftersom Nordenskiöldarna inte heller var skickliga affärsmän eller särskilt intresserade av politik minskade ohjälpligt deras inflytande i samhället. Sjöfararna och upptäcktsresandena inom släkten hade antagligen kunnat göra en framgångsrik karriär inom den ryska flottan eller armén, som så många andra officerare från Finland, men det var inget alternativ för dem. Dragningen till Sverige var starkare.